

A sztereotípiá tapasztalata. Cigányreprezentáció Az Olaszliszkaiban

CSELLE GABRIELLA

2006-ban Szögi Lajos, tiszavasvári tanár Olaszliszkaán haladt át autójával, amikor egy, az autó előtt átfutó kislány beesett az árokba. Az ott élők azt hitték, hogy a sofőr elsodorta a gyermeket, ezért a férfit kirángatták az autójából és halálra verték. Az autó hátsó ülésén két saját kislánya ült. Az árokba eső kislányról kiderült, hogy az autó hozzá sem ért, a tömeg mégis megtorolta a feltételezett elütést. Az eset nagy port kavart, a média állandó témájává vált az ügy. Borbély Szilárd *Az Olaszliszkaiban* című drámája ennek „az olaszliszka lincselés”-nek az eseményeit, illetve az ezt követő tárgyalást dolgozza fel.¹ Fontos már itt tisztázni, hogy bár azt állítom, hogy a dráma cigányreprezentációja bizonyos tekintetben merít a sztereotipikus cigányreprezentáció hagyományából, ennek ellenére Borbély drámájában sem a cigány, sem a roma – és egyébként a zsidó szó sem – hangzik el: sem a karakterek megnevezéseiben, sem pedig szövegeikben. Azt azonban tudjuk, hogy a liszka lincselők romák voltak, hiszen a hírverésnek köszönhetően mindenki tudta, hogy „cigányok ölték meg a tanárt”.²

¹ Borbély emellett az olaszliszka zsidók történetét is a dráma tárgyává teszi, amelyre jelen tanulmányban nem térek ki, hiszen témám a cigányreprezentáció *Az Olaszliszkaiban*.

² Lásd HIDVÉGI-B. Attila, „Válogatás a magyarországi romákat érintő legfontosabb eseményből – 2006”, in *Átszervezések kora: Cigánynak lenni Magyarországon: Jelentés 2002–2006*, szerk. KÁLLAI Ernő és TÖRZSÖK Erika, 7–39 (Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, 2006), 28–29.

Ennek a nyomai pedig a drámaszöveg nyelvi megformáltságában megtalálhatók. Ahhoz azonban, hogy teljes egészében rálássunk erre a megjelenítésre, fontos történetileg is elhelyeznünk a magyar drámák cigányreprezentációi körében.³

Veres András *Cigányok az irodalomban* című tanulmányában az epikában előforduló megjelenéssel kapcsolatban úgy látja, hogy a cigányokhoz „bár kriminalitás tapad [...], ennek mértéke enyhe másokéhoz képest”.⁴ A cigánykarakterek találkozása az igazságszolgáltatással a magyar drámatörténetben nem egyedi eset. Több példát találunk arra, hogy a cigánykarakterek kihallgatási helyzetbe kerülnek, ezek azonban általában olyan esetekben történnek meg, mikor ezek a szereplők nem bűnösök, vagy nem ők a legbűnösebbek. Abban az esetben, amikor valóban ők a bűnösök, akkor nem történik kihallgatás: nem is kérdőjeleződik meg bűnösségük.⁵ A kihallgatási helyzetre egyik példa

³ A szerző 2024-től a Pécsi Tudományegyetem doktoranduszaként Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programban részesül, mely a Kulturális és Innovációs Minisztérium és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap finanszírozásában jön létre.

⁴ VERES András, „Cigányok az irodalomban”, in *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*, szerk. KOVALCSIK Katalin, 277–291 (Budapest: IFA–OM–ELTE, 2001), 285.

⁵ Így történik ez pl. Csepreghy Ferenc *Piros bugyelláris* című népszínművében is, ahol Sutták Kata, kártyavető cigányasszonyt ítélik el jogosan. „NÉP: Hozzák a Katát! / MÁSODIK KISBIRÓ: Itt a Kata! / KATA: Csókolom a kezét

Tóth Ede *A falu rossza* (1874) című népszínműve, ahol a kihallgatás komikus epizóddá válik, vagy Bródy Sándor *A tanítónő* (1907-1908) című drámája. Bródynál a Prímás elnevezésű cigányzenész karakter azért kerül a Szolgabíró elé, hogy valljon az ártatlan tanítónő ellen. Mikor erre nem hajlandó, rögtön megkapja a kérdést, hogy volt-e „már büntetve lopásért”,⁶ és mivel ezek után sem hajlandó együttműködni, a romani nyelvhez társítható szóval küldik el: „Hordd el magad: vigyen el a devla!”.⁷

A Borbély-szöveghez leginkább hasonlító megjelenéssel a Mohácsi István és János jegyezte *Csak egy szög* (2003) című drámában találkozunk. Ez azért áll legközelebb a Borbély-dráma helyzetéhez, mert mindkét esetben bíróság, ügyész előtt állnak a karakterek. Tehát nem csupán kihallgatási helyzetet látunk, de hivatalos, komoly következményekkel járó eseteket. A helyzet azonban különböző, mivel a *Csak egy szögben* egy régmúltból vett – egyébként szintén megtörtént – esemény kapcsán találkozunk ezzel a kihallgatási helyzettel. Itt emberevő cigányok jelennek meg, akik ellen még a megevert ember is vall. Groteszk, kiforgatott, túlzásoktól hemzseggő jelenet ez. Itt azonban megvan az a távolság, ami a rálátást segíti. Borbélynál még az események közelsége miatt nehezebb elvonatkoztatni – nem véletlen, hogy a drámát adaptáló előadás bemutatását felháborodás követte. A meggyilkolt tanár családja pert tervezett kezdeményezni a színház ellen, hiszen nem kérték beleegyezésüket az előadás létrehozásakor és olyan mondatokat adtak egy kiskorú karakter szá-

lábát... / TÖRÖK: A kalodába veled!” CSEPREGHY Ferenc, *A piros bugyelláris* (Budapest: Bródy József Kiadása, [é. n.]), 80.

⁶ BRÓDY Sándor, „A tanítónő”, in *A magyar dráma antológiája I.*, 777–823 (Budapest: Osiris Kiadó, 2005), 805.

⁷ Uo.

jába, melyeket, a család állítása szerint, sosem mondott volna.⁸

Mielőtt rátérnék a színrevitel elemzésére, előbb magát a drámát kell megvizsgálnom. Borbély Szilárd *Az Olaszliszkai* című drámája először a *Kalligram* folyóiratban jelent meg két részletben 2010-ben,⁹ majd 2011-ben került kiadásra a *Szemünk előtt vonulnak el* című, Borbély négy drámáját tartalmazó kötetben.¹⁰ A dráma ekkor már túl volt egy felolvasóelőadás, illetve egy rádiójáték-adaptáción. A felolvasó 2011-ben a Pécsi Országos Színházi Találkozón került bemutatásra Forgács Péter rendezésében, a Nyílt Fórum szervezésében.¹¹ Szintén Forgács rendezte enyhén változtatott szereposztással a Kosuth Rádióban leadott rádiójátékot is.¹² A dráma műfajmegjelölése – *Sorstalandráma*¹³ – sokat sejtet. Ez már magában foglalja azt a kiforgatott, ellentétre épülő látásmódot, ami a cselekmény és a drámaforma viszonyát illeti. Nemcsak a görög sorsdrámát, de Kertész Imre *Sorstalanság* című regényét is felidézi¹⁴ egy, a drámában szereplő rabbi történetéhez köthetően. A szereplők listájára térve¹⁵ azonnal feltűnik, hogy Borbély nem nevezi meg a szerepeket, csak szerepköröket

⁸ SÜMEGI Noémi, „Semmi sem szent: Botrányos színdarab a leszbikus politikusfeleségről”, *Heti Válasz*, 12. sz. (2016): 68.

⁹ BORBÉLY Szilárd, „Az Olaszliszkai: Első rész”, *Kalligram*, 11. sz. (2010); BORBÉLY Szilárd, „Az Olaszliszkai: Második rész”, *Kalligram*, 12. sz. (2010): 28–35.

¹⁰ BORBÉLY Szilárd, *Szemünk előtt vonulnak el* (Budapest: Palatinus, 2011)

¹¹ M. K., „Olaszliszka: dráma már a színpadon is”, *Dunántúli Napló*, 159. sz. (2011): 5.

¹² <https://radiojatek.elte.hu/radiojatek/33255/>

¹³ BORBÉLY Szilárd, „Az Olaszliszkai”, in BORBÉLY Szilárd, *Szemünk előtt vonulnak el*, 5–50 (Budapest: Palatinus, 2011), 5.

¹⁴ FÖLDES Gyöngyi, „Műfaji kavalkádban vonulnak el”, *Beszélő*, 9. sz. (2011): 55–56.

¹⁵ BORBÉLY, „Az Olaszliszkai”, 6.

ad: egyes karaktereket csupán a cselekmény viszonyrendszerén belül tudunk értelmezni. Az, hogy Borbély nem ad nevet karaktereinek, fakadhat egyrészt a megtörtént esemény közelségéből is, de ami ennél lényegesebb, hogy ezáltal mintha zsáneralakokat jelenítene meg. Bárki lehet, mindegy hogy hívják, de sorsát tekintve az Áldozat, a Középső lánya, a Bíró, a Rendőr, a Tettesek szerepkörét fogja betölteni. Mindez a témám szempontjából különösen fontos, hiszen egészen a 20. század második feléig leggyakrabban ilyen zsáneralakokként találkozunk a magyar nyelvű drámairodalomban cigánykarakterekkel. Név nélküli, nem egyénített, sztereotipikus alakok, akiknek bár dramaturgiai szerepe általában jelentős, önálló személyiséggel ritkán rendelkeznek. Ilyen alakok sorát és sorsát látjuk ebben a drámában kiegészülve a görög tragédiákra emlékeztető karral: aki kívülről nézi az eseményeket, aki eszmékről és értékekről filozofál. Ezeknek az értékeknek a tárgyalása nem csupán a kar feladata a drámában. Mivel az Áldozat egyben tanár is, így nem meglepő, hogy két lányát tanítva utaznak a kocsiban. Ilyen tanítószerepet képvisel még a rabbi, illetve a bíró is.

A dráma időkezelése nem lineáris utat követ, az események nem az időbeli linearitás sorrendiségében zajlanak. Így történik utalás az egyszerre még be nem következett, de már megtörtént tragédiára, valamint így próbálják a Rendőrnél eltusolni a Tettesek a lincselést, mikor már találkoztunk a tárgyalás során a Bíróval. Mintha ez a sorstalandróma folyamatosan történne. Nem csupán egy időpillanat egy bizonyos tragédiájáról szól, hanem az összes megtörtént és még meg nem történt eseményről egyszerre.

A cigányok reprezentációja, ahogyan korábban utaltam rá, nem a konkrét megnevezéssel történik. Arra azonban, hogy roma karaktereket látunk a Vádlott és a két Tettes személyében, több jelet találunk a szöveg-

ben. Ezek a jelek elsősorban a nyelvi megformáltságra vonatkoznak.

HANG: *(Tompán, mintha nagyon messziről, behallatszik)*

Megölte a kissányt! Szomorodj meg!
Rák egye a szívedet ki! Öljétek meg!
Öljétek!¹⁶

VÁDLOTT: [...] A megalázottak becsülete hol van? Akiktől elvették a reményt, hogy élhetnek becsülettel, azokat ki látja meg?

Gyerekek nőnek fel a koszban és senki se bánja.

„Ezek szaporák.” „Egytel kevesebb.” „Sebaj.” Ezt mondogatják. És vigyorognak magukban.

„Ha öt perccel tovább maradsz anyádba, megégsz”

mondják és kiröhögnek, mert más a színünk, a beszédünk, más a fejünkön a haj tapadása...¹⁷

Megfigyelhető, hogy az írásmódban is jelezve van („kissány”) egyfajta akcentus, illetve az átkozódási formulák („Rák egye a szívedet ki”) használata is elősegíti a „beazonosítást”. A jelek másodsorban a Vádlott monológjából kiolvasható mélyszegénység, („Gyerekek nőnek fel a koszban”), valamint a bőrszín említése („más a színünk”) enged következtetni a karakterek cigányságára. Borbély azzal, hogy nem nevezi meg cigányságukat, de sztereotipikus megjelenítési formára emlékeztető jegyeket használ, bekapcsolja a befogadóban a sztereotipikus cigányképet. Ez a szöveg sorsot és múltat körüljáró tematikájával korrelál. A befogadó önmagán gondolkozik el, hiszen senki nem mondta meg, hogy cigány karaktereket lásson, nem

¹⁶ BORBÉLY, „Az Olaszliszka”, 27.

¹⁷ Uo., 40–41.

kapott utasítást a szerzőtől, mégis tudja, hogy cigányokról van szó. Borbély úgy használja fel a sztereotípiákat, hogy közben nem ragad bennük. Úgy mond ki, hogy erre nem a megbélyegzés szavait használja, csupán a befogadó tapasztalatainak horizontját kapcsolja be, amellyel egy új jelentéshorizont felé nyit.¹⁸

A dráma dokumentumdrámának, illetve részben dokumentarista jegyeket is viselő műnek tekinthető, hiszen egy konkrét írásos dokumentumot is a dráma szövegébe emel. Bár Borbély egy interjúban tett nyilatkozata ellentmond a dokumentarista igény szándékának,¹⁹ a szöveg mégis ennek a műfajnak a fogalmi keretébe tartozik. Dokumentarista jegyeket viselő drámának nevezem, mert bár a szöveg nagy része elemelt, a tragédiák nyelvezetéhez, emelkedettségéhez közelebb álló szöveg, „egy valós dokumentumot is tartalmaz, az elsőrendű vádlott levelét a börtönből a bűnügyben ugyancsak részt vevő, de még kiskorú öccsének.”²⁰

VÁDLOTT: Szevasz krisztián öcsém!

Remélem jól vagytok az egészen és nincs semmi bajotok. Én jól vagyok miattam ne idegeskegyetek és ne féljetelek én ki fogom bírni amit kapok úgy hogy nyugoggyatok meg. én el gyúrogatok magamnak járok könyvtárba minden szerdán és sokat gondolok rá-

¹⁸ Lásd bővebben Hans Robert JAUSS, „Horizontszerkezet és dialogicitás”, ford. KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, in Hans Robert JAUSS, *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, 271–319 (Budapest: Osiris Kiadó, 1997).

¹⁹ „A legkevésbé sem akartam dokumentumdrámát írni, noha igyekeztem tárgyyszerű lenni. Ez az eset különösen darázsfészek. Nem szívesen nyúltam bele.” – HAJDU Mariann, „Isteni igazság, emlékezet”, *Hajdú-Bihari Napló*, 300. sz. (2011): 6.

²⁰ FÖLDES, „Műfaji kavalkádban...”, 55.

tok és nagyon hiányoztok az egészen. [...] Puszilok minden kit és ne agodgyatok miattam. Ere a levélre ne válaszoljatok mert ez nem ínen meg jó? és lehet hogy ami volt bent nekem a 20 ezres dólóg lesz megint de most már ingyen lesz.

Soksok púzi. Vigyázatok Magatokra Szerető Bátgyód dezső²¹

Tehát a levél mint dokumentum szövegbe emelése miatt tekinthetjük a drámát dokumentarista jellegzetességeket magán hordozó műnek, illetve a dokumentumszínház műfaja, valamint az említett levél az, mely a cigányreprezentáció tekintetében átvezet minket a Borbély-dráma színrevitelére.

A budapesti Katona József Színház Máté Gábor rendezésében mutatta be *Az Olaszliszka*it 2015-ben.²²²³ Egy évvel Borbély Szilárd halála, illetve Máté Gábor *Nincstelenek* vizsgarendezése után.²⁴ A cigányság reprezentációja *Az Olaszliszka*i előadásának során főképp a tárgyalás eseményének színrevite-

²¹ BORBÉLY, „*Az Olaszliszka*i”, 42–42.

²² Máté Gábor: *Az Olaszliszka*i, 2015. – Link az előadás rekordjához az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet online elérhető színházi adattárában: <https://resolver.szhztortenet.hu/collectio/n/OSZMI148569>

²³ Az előadás elemzésében nagy segítséget nyújtott a Katona József Színház, amikor 2020-ban rendelkezésemre bocsátotta az előadás felvételét.

²⁴ A *Nincstelenek* című Borbély-regényből készült azonos címmel bemutatott vizsgálóelőadást Máté Gábor az akkori IV. éves Bagossy-Rába-Pelsöczy osztály színészhallgatóival készítette az Ódry Színpadon. – Link az előadás rekordjához az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet online elérhető színházi adattárában:

<https://resolver.szhztortenet.hu/collectio/n/OSZMI146581>, hozzáférés: 2024.11.26.

lekor hangsúlyos. Az előadásban három romaszereplő jelenik meg, akik mindannyian a lincselés résztvevői, azt azonban, hogy valójában miképpen vesznek részt benne, teljes bizonyossággal nem tudjuk meg. A tárgyaláson mindhármuk kihallgatása megtörténik, viszont csupán egyiküket követjük még a tárgyalás után is a börtönbe. Ő a részvételét nem tagadja az esetben, az „egy pofon” büntetését pedig vállalja. A színészi játék a három alak esetében főképp a nyelvi dimenzió tekintetében hangsúlyos: a cigányságot a furcsa beszédmóddal, egyfajta akcentus megjelenítésével alakítják. Túlzó, sztereotipikus megformálások ezek; a Tasnádi Bence által játszott karakter (Vádlott) azonban eltér a másik két alakítástól (Tettes I., Tettes II.).²⁵ Bár a nyelvi különbözőség itt is megjelenik, ez egyfajta határon mozog. Ez is a sztereotípiára épít, de megformálása finomabb. Felidéz, de nem túloz. Ezáltal, és a magával ragadó, indulatokat és érzelmeket az orrvérzésig²⁶ megformáló alakítása elgondolkodtat azokról a sztereotípiákról, melyek igazán akkor érzékelhetők, amikor Tasnádi játékát két túlzó alakítás mellett látjuk.²⁷

A konkrét cigányreprezentációkon kívül hangsúlyos az előadás tárgyalásjelenetében a cigányságról és a gyilkossági esetről alkotott kép és ennek nyelvi, dramaturgiai megformáltsága. Török Tamara, az előadás dramaturgja nem csupán Borbély Szilárd drá-

²⁵ Papp Endre és Dér Zsolt alakítása.

²⁶ A Katona József Színház 2015-ben készült előadásfelvételen Tasnádi Bence orra valóban elkezd vérezni az érzelmileg megrendítő és megterhelő monológ közben.

²⁷ A sztereotípiák életben tartása szempontjából említésre méltó, hogy a Tetteseket, tehát a bűnt elkövető személyeket sztereotipikusabb, míg a Vádlottat, akinek megnevezése kevésbé determinálja bűnösségét, kevésbé sztereotipikus megjelenítés jellemzi.

máját, de lincselést követő tárgyalások során készült jegyzőkönyvet is felhasználta a dramaturgikus szöveg végleges formájának kialakítása során.²⁸ Ez a cigányság reprezentációját tekintve azért fontos, mert ezáltal hangsúlyosan megjelenik a színpadon a többségi társadalom képe a cigányságról. A felhasznált szövegek nagy része az ügyész és ügyvédek megszólalásaiból emel be az előadásba.

ÜGYVÉD: Más bűncselekményekből is ismert tény sajnos, hogy a cigány elkövetők az értelmetlen pusztításra igencsak hajlamosak. Sajnos az is ismert, hogyha sok cigány van együtt, rendkívül bátrak. Természeti adottságaikból eredően cselekedeteiken uralkodni nem tudnak. Ez nem mentség, de a hisztérikus helyzetre magyarázatul szolgálhat. ÜGYÉSZ: Szeretném megjegyezni, hogy nincs a BTK-ban heves vérmérsékletű cigány személyekre külön paragrafus.²⁹

Az idézetből is látható, hogy az előadás, a drámával ellentétben, verbalizálja a cigányság megbélyegzését. A dramaturgikus szövegben a dráma törzsszövege mellé beemelt szövegek, Borbély-líra, -próza, -interjú, számos alkalommal (hétszer) mondják ki a cigány, illetve (kétszer) a roma szót: ezáltal az egyetemes tragédiát szűkítik, hangsúlyosabban egy adott társadalmi kontextusba helyezik.

Az előadás látványvilágának ezekhez a szereplőkhöz kapcsolható része, tehát elsősorban a három tárgyalt karakter jelmezei megerősítik a sztereotípiákat, ahogyan bi-

²⁸ TÖRÖK Tamara, „A riasztó valóság költőisége: Az *Olaszliszkai* című előadás dramaturgiai munkálatai”, *Színház*, 1. sz. (2016): 14–18.

²⁹ Az előadás szövegéből általam lejegyzett részlet.

zonyos helyeken az előadás hangzásának kezelése is. A romani nyelvű dalszöveggel elhangzó cigányzenét³⁰ a lincselés aktusához köti az előadás. Nemcsak azzal, hogy az esemény közben azt halljuk, de traumatikus visszaidézése is megtörténik a Középső lány kihallgatása során. A cigánykarakterek jelmezei tréningruhák, melyekhez színesen világító edzőcipők társulnak, s világítanak, amikor elvégzik a lincselés aktusát. Villogó cipőket látunk csak, melyek a tárgyalás idejére már nincsenek a Vádlott és a Tettesek lábán. Bár a cselekménnyel összecsengő, hogy a cipők nem jelennek meg, hiszen elégették a lincseléskor hordott ruhákat, így azonban a cigánykarakterek mezítláb, melegítőben jelennek meg a tárgyaláson. Ez egyszerre idézi meg a mélyszegénységet, a sebezhetőséget és a tiszteletlenséget. Ez a fajta tiszteletlenség a börtön jelenetében a könyvekkel szemben is látható.

Az előadás nem változtat a dráma szövegéhez képest a börtönben játszódó jeleneten, a színrevitelben azonban több szembe-tűnő, említésre érdemes döntés figyelhető meg. A könyvtárba járás itt átfordul a kultúra lealacsonyításába,³¹ a levél pedig nem elég,

³⁰ „A Kiss Ferenc és Vígh Rudolf népzenei gyűjtéseinek felhasználásával készült zenei anyag hangfelvételén közreműködnek: az Etnofon Zenei Társulás tagjai – Kiss Ferenc (hegedű, gitár), Küttel Dávid (harmonika), Szabó Dániel (cimbalom), Szokolay Dongó Balázs (tárogató, szaxofon, furulya), valamint Jordán Adél (ének) és archív felvételtől Horváth Sándorné Lakatos Vera tuzséri cigányasszony (ének).” – Részlet az előadás színlapjából, mely a Katona József Színház honlapján érhető el.

(<https://www.katonajozsefszinhaz.hu/42245>)

³¹ A börtönjelenet során a könyvek támasztékul szolgálnak az edzés során. Ezeken támaszkodik a szereplő fekvőtámaszozás közben. A megjelenítés reflektál, illetve kifordítja az elhangzó levél szövegét: „el gyúrogatok

hogyan írásban más nyelvi regisztert hoz be, hiszen ezt a kivetítés által itt is megjeleníti, de hangzását tekintve is előtérbe helyezi a különbséget. Schuller Gabriella „Szóra bírható-e az alárendelt a kortárs magyar színpadon?”³² címmel írt tanulmányában rendkívül pontos elemzést ad erről a jelenetről. Schuller szerint:

„A verbatim előadások gyakran élnek az interjúalanyok szociolektusainak egy az egyben történő lekövetésével. Itt az elv az, hogy a megnyilatkozás egésze a mérvadó, nem csupán a közölték tartalma. Az *Olaszliszkai* esetében azonban nem egy valós szociolektusról van szó, hiszen egy levél és annak helyesírási hibái jelentik a kiindulópontot. Az elírás illetve a szóelemző írásmód elveinek figyelmen kívül hagyása nem jelenti azt, hogy az illető előszóban is így nyilatkozik meg. [...] Az *Olaszliszkai* vonatkozó jelenetében a felhasznált dokumentum egyfajta kísérteties jelenlétre tesz szert: az előadás, miközben látszólag hangot ad az alárendelteknek, egy pszeudohangot kreál hozzá és metaforizálja. Ennek tökéletesen megfelel a díszlet kialakítása is: a kivetített levél a Borbélynál olvasható szövegnek a vádlottat játszó színész nem domináns kezével írt másolata, ami azonban nem derül ki az előadásból.”³³

Tehát összességében elmondható a Máté Gábor által rendezett előadásról, hogy a

magamnak járok könyvtárba minden szerdán.” – BORBÉLY, „Az *Olaszliszkai*”, 42.

³² SCHULLER Gabriella, „Szóra bírható-e az alárendelt a kortárs magyar színpadon?”, in *Színház és társadalom*, szerk. DERES Kornélia és HERCZOG Noémi 70–82 (Budapest: JAK + PRAE.HU, 2018).

³³ Uo., 74–75.

Borbély-dráma kérdéseit, horizontját bár kitágítja, ugyanakkor be is szűkíti azt. Az egyetemességet sok esetben konkretizáló előadás adott társadalmi problémákat hangsúlyoz, illetve a személyes tragédia felé billenti a fókuszot. Fontos megjegyezni, hogy a kritikák és elemzések jelentős százaléka elsősorban a dokumentarista módszerekre, a valós esemény feldolgozására, valamint a múltra való emlékezésre, a múltfeldolgozásra helyezi a hangsúlyt. Ezekhez képest a romareprezentáció kérdése az előadásról szóló kritikákban háttérbe szorul. Tanulmányomban ezt a nézőpontot igyekszem érvényre juttatni, és bár törekszem az átfogó elemzésre, olyan nézőpontok váratnak még magukra, mint a Borbély drámák összességének vizsgálata a cigányság szempontjából, *Az Olaszliszka*inak a *Nincstelenek* cigányképeivel való összevetése, valamint Máté Gábor Borbély-rendezéseinek összegző elemzése a cigányreprezentáció szemszögéből.

Bibliográfia

- BORBÉLY Szilárd. „Az Olaszliszka: Első rész”. *Kalligram*, 11. sz. (2010).
- BORBÉLY Szilárd. „Az Olaszliszka: Második rész”. *Kalligram*, 12. sz. (2010): 28–35.
- BORBÉLY Szilárd. „Az Olaszliszka”. In BORBÉLY Szilárd, *Szemünk előtt vonulnak el*, 5–50. Budapest: Palatinus, 2011.
- BRÓDY Sándor. „A tanítónő”. In *A magyar dráma antológiája I.*, 777–823. Budapest: Osiris Kiadó, 2005.
- CSEPREGHY Ferenc. *A piros bugyelláris*. Budapest: Bródy József Kiadása, [é. n].
- DERES Kornélia. *Besúgó Rómeó, meglékelte Yorick: Dokumentumszínház, újrarájátszás és az archívumok felnyitása*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2022.
- FÖLDES Gyöngyi. „Műfaji kavalkádban vonulnak el”. *Beszélő*, 9. sz. (2011): 55–60.
- HAJDU Mariann. „Isteni igazság, emlékezet”. *Hajdú-Bihari Napló*, 300. sz. (2011): 6.
- HIDVÉGI-B. Attila. „Válogatás a magyarországi romákat érintő legfontosabb eseményből – 2006”. In *Átszervezések kora: Cigánynak lenni Magyarországon: Jelentés 2002–2006*, szerkesztette KÁLLAI Ernő és TÖRZSÖK Erika, 7–39. Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, 2006.
- JAUSS, Hans Robert. „Horizontszerkezet és dialogicitás”. Fordította KULCSÁR-SZABÓ Zoltán. In Hans Robert JAUSS, *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, 271–319. Budapest: Osiris Kiadó, 1997.
- M. K. „Olaszliszka: dráma már a színpadon is”. *Dunántúli Napló*, 159. sz. (2011): 5.
- SCHULLER Gabriella. „Szóra bírható-e az alárendelt a kortárs magyar színpadon?”. In *Színház és társadalom*, szerkesztette DERES Kornélia és HERCZOG Noémi, 70–82. Budapest: JAK + PRAE.HU, 2018.
- SÜMEGI Noémi. „Semmi sem szent: Botrányos színdarab a leszbikus politikusfeleségről”. *Heti Válasz*, 12. sz. (2016): 67–69.
- TÖRÖK Tamara. „A riasztó valóság költőisége: Az Olaszliszka című előadás dramaturgiai munkálatai”. *Színház*, 1. sz. (2016): 14–18.
- VERES András. „Cigányok az irodalomban”. In *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*, szerkesztette KOVALCSIK Katalin, 277–291. Budapest: IFA–OM–ELTE, 2001.
- <https://radiojatek.elte.hu/radiojatek/33255/>
Hozzáférés: 2024.08.21.